

Bu şehre bir sunuş yazmak için yeterli kelimelere sahip değilim. Yıllar önce üniversiteye geldiğimde memleketimden ayrılmanın verdiği sızıyla hissettiğim çocukça nefretin böylesi bir aşka dönüşmesi herhalde sadece bana has bir duygu değildir. Ara Güler İstanbul'un değişiminden ıstırapla bahsediyor, kaydı gerektiren bir şeyin kalmadığından, rengimizin değiştiğinden; diğer yandan değişimin durmayacağından... Ben İstanbul'un bu halini gördüm ve eskiye duyduğum özlemlerle birlikte şimdiki hali ile İstanbul yine İstanbul. İstanbul hep İstanbul.

Şehirlerin kurulması uzun zamana yayılan bir olgu. İstanbul'un köklerinin yedi kat yere ve yedi kat göğe uzanır bir hal içerisinde olduğu herkesin malumu ve kabulü. İstanbul sürekli kuruluyor. Bu anlamda Sayın Baha Tanman'ın ifadesine katılmamak mümkün değil: İstanbul bir kere kurulmuş ve bırakılmış bir Venedik, bir Viyana gibi değil. Sürekli kuruluyor, sürekli canlı. Kökleri derin, her an yeni.

Bize düşen görev öğrendiğimiz, bildiğimiz, gördüğümüz, hissettiğimiz bu eskimeyen yeni şehre bir eskimeyecek tuğla ekleyebilmek.

Halil Cibran'ın *Ermiş* adlı eseri, Ermiş ile Orphalese halkı arasında geçen diyalog üzerine kurulmuştur. Eserde sevgi, aşk, hayat, Tanrı üzerine sorulan onlarca soru ile Ermiş'nin bunlara verdiği cevaplar vardır. Uzun konuşmalardan sonra topluluktan birisi;

-"Bize dinden bahset" der.

Ermiş'in cevabı:

-"Bu gün hiç başka bir şeyden söz ettim mi?" şeklinde olur.

DİN ve HAYAT Dergisi dinin hayat içindeki izlerini göstermeyi amaçlıyor. Bu sayıda İstanbul'un her yönüne küçük bir dokunuş göreceksiniz. Anlattığımız, deşindiğimiz her şey inandıklarımızdır, dindir, şehirdir, hayattır. Hiçbiri ayrı, hiçbirini gayrı değildir.

Dosyamız o kadar yoğun ki her bir ismi buraya taşımak imkansız görünüyor. Şehirlerin kuruluş felsefesi, İstanbul'daki Sahabe kabirleri, geçmişle gelecek arasındaki İstanbul, yabancıların gözüyle İstanbul hakkındaki makalelerimiz dosyamızdan verebileceğimiz birkaç örnek. Ayrıca musikî, fotoğraf, tasavvuf, mimarî üzerine doyurucu söyleşiler bulacaksınız. Bu kadar ipucu kâfi diyerek sizleri İstanbul'u keşfe davet ediyoruz.

Emeği geçen herkese teşekkürler...

Saygılarımla
Kerime Cesur

İSTANBUL'DA TASAVVUF KÜLTÜRÜ

Ömer Tuğrul İNANÇER*

İSTANBUL'UN İLK GÖNÜL İMÂRETLERİ OLAN DERGÂHLARDA, GÖNÜLLERİ GÖNÜL MİMARLARI TARAFINDAN TAMİR EDİLİP MÂMUR HALE GETİRİLEN KİŞİLER GİBİ SONRADAN GELEN NESİLLERİN DE GÖNÜLLERİ MÂMUR OLSUN DİYE DÜŞÜNENLER, FETH-İ MÜBİN CÂZİBESİ İLE İSTANBUL'A GELENLERDEN SONRA DA ARTIK İSTANBUL'UN KENDİ CÂZİBESİ İLE AYNI FAALİYETE DEVAM ETTİLER.

□ "Allah'a giden yollar, mahlûkatın aldığı nefes sayısındadır" (et-turuk ilallâhi bi-adedi enfâsi'l halâik) denmiş...

"Ama kendisi de bir mahlûk olan akıl, bu çokluk-taki yolları birbirine karıştırır ve yolun sonundaki hedefi değil, yolu bile bulamaz..." diye kendilerine yalnızca akıllarını değil, ama aynı zamanda gönüllerini de rehber edinenler, o yolu bulmanın yolunu göstermişler. Onlara "Pîr" denmiş, yani yol-başı. O yolda yürümeye de "seyri sülûk"... Hakk'a ulaşmanın yalnızca yükümlülüklerin yerine getirilmesi ile mümkün olamayacağını, mutlaka ve mutlaka muhabbet-sevgi-aşk olgusunun da devreye girmesi gerektiğini anlatmışlar. Bu anlatımı da yalnızca dilleri ve kalemleri ile değil, halleri ile yapmışlar. İşte buna tasavvuf denmiş.

İstanbul. "el-Beldetü't-Tayyibe". Kutlu şehir. Müjdeli şehir. Tarihin en büyük askerî başarılarından olan fetihten sonra, bir başka sivil başarı ortaya kondu bu müjdeli şehirde. Yüksek askerî başarılarla zapt ve feth edilen ülkelerde; sanat, kültür ve bilim temelleri atılmamış ve yerleştirilmemişse, o zaptedilen yerlerin elde tutulmasının mümkün olmayacağı gerçeğinden hareket eden, İstanbul'un yeni ve ebedî sahipleri; Anadolu'dan, Rumeli'den ve hatta Hıristiyan Avrupa'dan uzak Asya'ya kadar dünyanın her yerinden bilim ve sanat adamlarının yanı sıra pek çok ârif kişilerin İstanbul'a gelmelerini sağladı.

Konstantinopolis'i İstanbul yapan Türk'ün yüce irade ve gayreti şimdi bir başka hedefe yönelmişti: İstanbul'u Türk dünyasının ve İslâm âleminin fikir, ilim, sanat ve özellikle gönül merkezi yapmak...

Kendisi "Sultân-ı İklîm-i Rûm" iken; Akşemseddin, Şeyh Vefâ, Cemâleddîn-i Halvetî gibi gönül ve mâna sultanlarının huzurunda huzur bulan Sultan II. Mehmed Hân ve emrindekiler, İstanbul'u kiliselerinden surlarına, ayazmalarından saraylarına, derelerinden yol ve binalarına kadar Türk ve İslâm rûhu ile nakış işler gibi işliyorlardı. Ayasofya'nın minaresi İstanbul'un arzından semasına yükselen şehadet parmaklarının ilki olmuştur. Valens (Bozdoğan) su kemerinin yanı başındaki (bugün İmrâhor Camii olan) kilise de İstanbul'un en kıdemli Mevlevihânesi... Bugünün Koca Mustafa Paşa'sındaki Kızlar Manastırı ise en kıdemli Halvetî Dergâhı (Yani Sünbül Efendi Tekkesi). Rumeli Hisarı'nın tepelerindeki Nâfi

Baba Bektâşî Dergâhı'ndan, Üsküdar Paşalimanı'ndaki Ahî Tekkesi'ne kadar sur dışı ve Fatih'teki Emir Buhârî Nakşibendî Tekkesi'nden, Topkapıdaki Bayrâmî Tekkesi'ne kadar sur içi İstanbul'u tasavvuf olgusunun lokalleri ve elbette gönül imaretleri olan dergâh-tekke-zaviyelerle mânalandırılıyordu. Bu gönül imâretlerinde, bildiğimiz imârethânelerdeki gibi bir doyma-doyurma işlemi vardı. İmârethânelerde bedenlerin doyurulmasına karşı, buralarda gönüller doyuruluyordu ve imâr ediliyordu.

Medeniyetin en kalıcı ürünlerinin mimarî eserler olduğunu biliyoruz. Meselâ eski Mısır'ın, antik Yunan ve Roma'nın müziği bugüne gelememiş. Ama, Piramitler, eski Yunan ve Roma'nın tapınakları, anıtları duruyor. Ömr kelimesinden türemiş olan îmar, mimar, mâmur, tâmir ke-

İstanbul'un yeni ve ebedî sahipleri, yüksek askerî başarılarla zapt ve feth edilen ülkelerde; sanat, kültür ve bilim temelleri atılmamış ve yerleştirilmemişse, o zaptedilen yerlerin elde tutulmasının mümkün olmayacağı gerçeğinden hareket etmişlerdir.

limelerinin içerdiği iç anlam, imâret kelimesinde de var. İşte İstanbul'un ilk gönül imâretleri olan dergâhlarda, gönülleri gönül mimarları tarafından tamir edilip mâmur hale getirilen kişiler gibi sonradan gelen nesillerin de gönülleri mâmur olsun diye düşünenler, Feth-i Mübîn câzibesi ile İstanbul'a gelenlerden sonra da artık İstanbul'un kendi câzibesi ile aynı faaliyete devam ettiriler. Sur içi İstanbul'unun yanı sıra Galata'da Mevlevihâne, Topkapı dışında Merkez Mûsâ Muslihuddin ile Sünbülî Halvetî Dergâhı, Kasımpaşa'da Hüsameddin-i Uşşâkî Âsitânesi ve devam ederek Üsküdar'da Hz. Muhammed Nasûhî, Aziz Mahmûd Hüdâî, Ahmed-i Raûfî Âsitâneleri ve daha sayılamayacak kadar gönül imârethâneleri imârı ve tâ 1800'lerin sonlarında Beşiktaş, Alibeyköy ve Unkapanı'ndaki Şâzelî dergâhları ve Hırka-i Şerif'teki Altay Tekkesi diye tanınan Kenan Rifâî Hazretlerinin yaptırdığı Rifâî Tekkesi... Tam 362 tane... Dünyanın hiçbir şehrinde bu kadar çok dergâh yok. İslâm medeniyetinin her alanda en zirve ürünlerinin oluşturulduğu İstanbul, tasavvuf medeniyetinde de zirve. Yavuz Sultan Selim Han'dan sonra aynı zamanda Makarr-ı Hilâfet (Müslümanların halifelik merkezi) olan İstanbul'da bu kadar çok

Rifâî

dergâh olması bu sebebe de bağlanamaz. Emevî hilâfetinin merkezi Şam'da da, Abbâsî Hilâfetinin merkezi Bağdat ve Moğol istilâsından sonra Kâhire'de de bu kadar çok sayıda dergâh yok. Niye İstanbul'da bu kadar çok?

İstanbul'u elde tutmanın, fetihmekten daha zor ve daha önemli olduğunu çok iyi idrak eden Fatih Sultan Mehmed Han, sosyal ve ekonomik düzen ile birlikte âdil ve kuvvetli bir devlet idaresinin dahî elde tutmaya yeterli olmadığını ve mutlaka başka tedbirler alınması gerektiğini görmüştü. Bu "başka tedbir"lerin ne olacağı hakkında her zaman yaptığı gibi, Akşemseddin Hazretleri'ne danıştı ve şu cevabı aldı:

- "Hünkârım, İstanbul'a dâvet buyurduğunuz mâna sultanları arasında şimdi eski Kızlar Manastırı'nda ikâmet eden Cemâledin-i Halvetî Hazretleri var. Ferman buyurulursa hem ziyaretine gidelim, hem de bu tedbirleri O'na soralım."

Ve Cemâledin-i Halvetî Hazretleri buyurdular:

- "Allah katında, dünya hâkimiyeti adâlete bağlıdır. Peygamberimiz Efendimiz bile, İran kısırsı "Âdil" lakaplı Nüşîrevân'ın ateşperest olmasına rağmen "Âdil bir hükümdar zamanında doğduğum için memnunum" buyurduğunu bilirsiniz. Hiç ayırım yapmadan insanlara merhamet ve adâletle, bütün yaratılmışlara da şefkatle muamele eylerseniz şüphesiz nebîler ve salihlerle haşrolunursunuz. Çünkü Resûlullah böyle buyurdular. Ve buna ilave olarak, Müslümanların ağızından her gün bu İstanbul semâlarına, Efendimiz Hazretleri'nin Hadîs-i Şerîflerine uyararak 70.000 Kelime-i Tevhîd, Lâ ilâhe illallah kelime-i tayyibesi yükselirse, bu İstanbul'un fethini sultanımıza müyesser kılan yüce Rabbimin inâyetinden umarım ve dilerim ki bu müjdeli-kutlu beldeyi kıyâmete kadar elimizde tutarız."

Ve giderek 362 taneyi bulan İstanbul dergâhlarındaki haftanın belli gün ve gecelerinde ya-

pılan âyin-i evliyâullah denen zikir merâsimlerinde her gün elliye yakın dergâhta 70 binlerce kelime-i tevhîd İstanbul semâlarına ve tabiidir ki Allah katına yükseldi. Ve Cemâleddin Halvetî Hazretleri'nin dileği gerçekleşti.

Türkiye'nin Madrid Büyükelçisi iken, Yahya Kemal Bey'e bir sohbet sırasında İstanbul'un nüfusunu sormuşlar. Üstad oldukça uzun bir müddet düşündükten sonra: "30 milyon civarındadır" diye cevap vermiş. "Aman efendim, bu mümkün değil, herhalde yanlışlıkla söylediniz" denilince de şöyle demiş: "Biz ölülerimizle birlikte yaşarız".

İşte İstanbul'da Beykoz'dan Eyüp Sultan'a, Alibeyköy'den Üsküdar'a, Yeniköy'den Yedikule'ye kadar her semte yayılmış tekkelerin pek çoğunda bulunan hazîrelerin varlığı, bugün birçok insanı psikolog ve psikiyatriste mecbur eden ölüm korkusunu yok eden bir olgu... Zaten tasavvuf, kişinin yal-

nızca dünya hayatını değil ebedî hayatını da tanzimine yönelik değil midir?

Tasavvufun en önemi maddî görüntüsü olan tekke binasının bu kadar çok sayıda olması, bu binalardaki mürid ve tabii ki mürid sayısının da İstanbul'da, dünyadaki her şehirden daha çok olduğunun bir göstergesi. Ve İslâm tasavvufu, yalnızca bir inanç sistemi değil, fakat bir yaşam tarzı olduğu için tasavvuf, hayatın tâ içinde. Ve İstanbul'da da en çok sayıda. Bütün yaşam tarzlarını oluşturan en önemli olgu, kültür. Dünyanın en büyük tasavvuf erbâbı nüfusuna sahip İstanbul, tabiidir ki tasavvuf kültürünün en yoğun yaşandığı şehir. Topluma kalıcı ilim ve sanat eserleri kazandıran kişilerin ya bizzat tasavvuf erbâbı olduğu veya bir tasavvuf erbâbından terbiye gördüğü inkâr olunamaz bir gerçektir. Bu da tasavvuf kültürünün yalnızca tasavvuf erbâbıyla sınırlı olmayıp, bütün topluma etki eden bir kültür olduğunu gösterir.

2010 Avrupa Kültür Başkenti İstanbul, 1453'den beri zaten öyledir. Yalnızca tasavvuf kültürü açısından 2010 yı-

Bektâşî

lına bakalım. Mimarîden başladığımızda 1925'ten bu yana bir çok eser ortadan kalkmış olsa bile, 2010'da halâ, dünyanın en çok dergâh binasına sahip şehri İstanbul.

Bir kısmı cami olarak kullanılıyor: Küçük Ayasofya Camii: Celvetî Tekkesi

Üsküdar Nasûhî Camii: Nasûhî Şabânî Âsitânesi

Üsküdar Aziz Mahmûd Hüdâî Camii: Celvetî Âsitânesi

Koca Mustafa Paşa Camii: Sünbülî Âsitânesi

Cihangir Camii: Halvetî Cihangirî Âsitânesi

Koca Musafa Paşa'da Ramazan Efendi Camii: Halvetî Ramazânî Âsitânesi

Beşiktaş Ertuğrul Camii: Şâzelî Tekkesi

Beşiktaş Yahya Efendi Camii: Nakşibendî Tekkesi

Üsküdar Çiçekçi Küçük Selimiye Camii: Nakşibendî Tekkesi

Şehremini Raşid Efendi Camii: Sâdî Tekkesi

Merkez Efendi Camii: Sünbülî Tekkesi

Zeynepkâmil'de Kartal Baba Camii: Kâdirî Tekkesi

Tophane'de Karabaş Camii: Kâdirî Tekkesi

Yavuz Selim'de Kumrulu Mescidi: Halvetî-Cerrâhî Tekkesi

Vefâ Camii: Zeyniye Tekkesi

Üsküdar Atik Valide Camii: Halvetî-Şabânî Tekkesi

Üsküdar Divitçi Mustafa Efendi Camii: Celvetî Tekkesi

Ayvansaray'da Emir Buhârî Mescidi: Nakşibendî Tekkesi

Eyüp Bahâriye Şah Sultan Camii: Sünbülî Tekkesi

Eminönü Arpacılar Camii: Kâdirî Tekkesi

Sultan Ahmet Akbıyık Camii: Halvetî Tekkesi

Kadırga Saraç İshak Camii: Rifâî Tekkesi

Kadırga'da Sokollu Mehmet Paşa Camii: Halvetî Tekkesi

Kumkapı Nişancısında Havuzlu Mescid: Uşşâkî Tekkesi

Fatih Dülgerzâde Camii: Nakşibendî Tekkesi

Aksaray Hasan Halife Kilise Camii: Sâdî Tekkesi

Fatih Sinanağa Süleyman Efendi Camii: Zeynî ve Halvetî Tekkesi

Draman Yunus Ağa Camii: Bayrâmî ve sonra Sünbülî Tek-

kesi Nişancı Mehmet Paşa Camii: Sivasî sora Cerrâhî Tekkesi

Fatih İsmet Ağa Camii: Nakşibendî Tekkesi

Balat Ferruh Kethuda Camii: Sünbülî Tekkesi

Eğrikapı İvaz Efendi Camii: Kâdirî Tekkesi

Mevlânakapı Mimar Acem Camii: Halvetî Tekkesi

Şehremini Başçı Mahmud Camii: Gülşenî Tekkesi

Cerrahpaşa Seyyid Halife Camii: Zeynî sonra Halvetî Tekkesi

Salı Pazarı İlyas Çelebi Camii: Celvetî sonra Kâdirî Tekkesi

Kasımpaşa Piyalepaşa Camii: Kâdirî tekkesi

Beylerbeyi Havuzbaşı Camii: Kâdirî Tekkesi

Üsküdar Karakadı Alaeddin Camii: Halvetî Tekkesi

Kozyatağı Abdülhalim Efendi Camii: Rifâî tekkesi

Mevlânakapı Tarsus Camii: Rifâî Tek-

kesi

Üsküdar Kapağası Camii: Cerrâhî Tekkesi

Üsküdar Balaban İskelesi İsfendiyar Mescidi: Sâdî Tekkesi

Hasköy Abdüsselâm Camii: Kâdirî Tekkesi

Eyüp Musa Çavuş Mescidi: Sâdî sonra Rifâî sonra Nakşibendî Tekkesi

Eyüp Kaşgârî Camii: Nakşibendî Tekkesi

Üsküdar Kurban Nasuh: Rifâî Tekkesi

Üsküdar Kısıklı Selâmi Ali Efendi Camii: Celvetî Tekkesi

Üsküdar Fıstıklı Selâmi Ali Efendi Camii: Celvetî Tekkesi

Üsküdar Nuh Kuyusu Fenâi Ali Camii: Celvetî Tekkesi

Fatih Hâcegî Mescidi: Cerrâhî Tekkesi

Balat Molla Aşkî Camii: Gülşenî Tekkesi

Silivrikapı Karagöz Mescidi: Cerrâhî Tekkesi

Kartal Mârûfî Camii: Rifâî Tekkesi

Silivrikapı Hacı Cihad Camii: Cerrâhî Tekkesi

Samatya'da Uşşâkî Camii: Uşşâkî Tekkesi

Silivrikapı dışında Seyyid Nizam Camii: Şabânî Tekkesi

Savaklar'da Hıramî Ali Paşa Camii: Uşşâkî Tekkesi

Galata Mevlevihanesi

bir tanesi müze:

Galata Mevlevihânesi,

bazıları restore edilmekte:

Yenikapı ve Bahâriye Mevlevihâneleri

Eyüp Otakçılar'da Sertarikzâde Halvetî-Cerrâhî Tekkesi
Üsküdar Ahmediye'de Rifâiye'den Sandıkçı Tekkesi,
Kadırga'da Buhara Tekkesi
Üsküdar Toygartepe'de Selâmî ve Ramazânî Tekkesi
(Alâeddin Köstendilî) gibi

ve birçokları da ziyâretgâh:

Eyüp Sultan'da Ümmî Sinan Âsitânesi

Sur içinde Seyyid Nizamoğlu Seyyid Seyfullah Tekkesi

Eyüp Otakçılarda Abdülmecid Sivâsi ve Abdülehad Nûrî
Âsitânesi

Üsküdar Mevlevihânesi

Ayasofya'da Erdebilî Tekkesi

Eyüp Sultan Bostan İskelesi'nde Hüsrev Paşa Tekkesi

Nişanca'da Murâd-ı Buhârî Tekkesi

Üsküdar Çinili Camii yakınındaki Ümmî Ahmed Efendi
Tekkesi gibi.

Bu kadar çok mimârî-maddî eserle sembolize edilmiş olan tasavvuf kültürü İstanbul'un günlük hayatının nasıl da tâ içinde... Hele günlük konuşmalarda yer alan birçok ibarenin de tasavvuf kökenli olduğu göz önüne alındığında bu husus daha da belirginleşiyor: "Sabah-ı (akşam-ı) şerifler hayrolsun", "Bu işi de 66'ya bağladık", "Gayret kuşağı kuşanmak", "Vur abalıya", "Abayı yakmak", "Abdala mâlum olmak", "Pabucu dama atılmak", "yol-yordam", "Çelebi adam", "Ayran budalası", "Ağızı kara", "Eyvallah", "Avam", "Havas", "Nazar", "Lokma görmek",

Yenikapı Mevlevihanesi

"Kul", "Bende", "Hû" gibi daha nice tasavvuf âdetlerinden yansıyan tâbirler, deyimler...

Tasavvuf kültürünün mîmarîde ve lisandaki yansımalarının hemen yanı sıra mûsikîdeki yansımalarından da söz etmek elbette gerekir. Tasavvuf mûsikisi diye adlandırılan Mevlevî âyinlerinden mersiyelere, ilâhîlerden naatlara kadar pek çok formdaki eserlerin bestekârları da büyük bir çoğunlukla İstanbul'da. Tasavvuf mûsikisinin -mîraciye hariç- en büyük formu olan Mevlevî âyinleri hep İstanbul'da bestelenmiş (1925'den önceki dönemde bir Kâhire bir Edirne bir İzmir, 1925 sonrasında da bir Konya var). Diğer formdaki eserlerin bestekârlarının ve bu eserlerin en iyi icrâcılarının da İstanbul'da olduğu ve Anadolu ve Rumeli'nin şehirlerindeki icrâcıların da hemen hepsinin İstanbul'da meşuk ve terbiye gördükleri bir gerçektir.

2010 Avrupa Kültür Başkentlerinden bir de (Almanya'daki Essen şehriden başka) Macaristan'daki Pecs şehri... Pecs, elbette ki İstanbul'da en yüksek seviyesine ulaşan tasavvuf kültürünün ve yaşantısının bir dergâh olgusu olarak günlük hayata yansıdığı Türk-İslâm coğrafyasının en batıdaki şehri, Pecs Mevlevihânesi ile, en kuzeyde Kırım, en güneyde Mekke, en doğuda Tebriz ve en batıda Pecs şehirleri arasındaki 170'i aşkın mevlevihânenin batıya uzanan en son noktası...

O kültür başkentinde bile tasavvuf var!

Çünkü Tasavvuf, hayattır. Hem de fânî dünya hayatı değil. Ebedî hayat! "Kün" "Ol" emri ile başlayıp türlü safha ve boyutlardan geçerek bugünün dünya hayatı olan, yarının âhret hayatı olacak olan ve daha sonra da mahşerden itibaren ebeden sürecek olan hayat... ■

KIZTAŞI

Kıztaşı ya da Markianos Sütunu, 455 yılında İstanbul'da Bizans İmparatoru Markianos anısına dikilen bir anıt. İstanbul'un Fatih ilçesinde bulunmaktadır.

Bizans devri İstanbul'unda 455 yılında dikilmiş olan Markianos Sütunu Fatih'te Kıztaşı olarak isimlendirilen küçük bir meydanın ortasında günümüze ulaşabilmiştir. Adı İstanbul'un fethinden sonra kurulan ilk Türk mahalleleri arasında "Kıztaşı Mahallesi" olarak geçmektedir. Uzunca bir süre Saraçhanebaşı'nda Yeniçeri odalarında bir evin bahçesinde kalan bu anıt, bütün bölgeyi yakan Çırçır yangınından (1908) sonra yeniden yapılan düzenleme sonunda ortaya çıkarılmıştır.